

УДК 338.242 (043.3)

В.М. ЙОХНА, професор, зав.кафедрою „Менеджмент”,
Хмельницький національний університет

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Вплив глобалізації на економічні процеси і проникнення провідних виробників на більшість світових ринків з усією очевидністю показує, що альтернативи переходу економіки України до інноваційного типу розвитку немає. Проте, незважаючи на численні програми переходу до такої моделі, які періодично формуються на рівні державних інститутів протягом останніх років, Україна все більше перетворюється на сировинний додаток до економік розвинених країн. Це стало особливо очевидним у кризовий період 2008-2010 років, коли обсяги споживання продукції первинної переробки на світовому ринку різко знизились і, відповідно експортні можливості України у 2009 р., були реалізовані лише на 60% порівняно з докризовим періодом [1]. І взагалі, частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції у 2009 р. була найнижчою за останні п'ять років – всього 4,8% (у 2005 р. – 6,5%, у 2006-2007 рр. – 6,7%) [2]. У 2010 р. ситуація з експортом дещо поліпшилась у зв'язку з погравленням економічної динаміки на зовнішніх ринках (обсяги експорту зросли майже на 30% [3], однак інноваційна активність підприємств залишається дуже низькою.

Реалізація інноваційної моделі розвитку України стане можливою лише тоді, коли потребу в реалізації інноваційного ресурсу відчує критична маса суб'єктів господарювання. Проте активне використання інноваційного ресурсу пов'язано з ризиками, для зниження яких необхідне усебічне й глибоке дослідження як ринку, так і фінансових можливостей підприємства-інноватора. До того ж, інноваційний розвиток потребує значних витрат, пов'язаних із створенням інноваційних продуктів з великою науковістю. Та нестача власних коштів у більшості вітчизняних машинобудівних підприємств не дає змоги їм розвивати і повноцінно використовувати свій інноваційний потенціал. Тому значна роль у формуванні стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування має бути відведена підсистемі фінансового менеджменту, зокрема, у частині, яка стосується формування фінансової стратегії.

Фінансовими аспектами обґрунтування стратегічних планів займається багато науковців, зокрема, В. Акулов [3], І. Бланк [4], В. Горощенко [5], С. Гринкевич [6], Т. Донченко [7], Л. Костирко [8], В.Литовченко [9], Л.Матвійчук [10], Д. Остапенко [11], Н. Чаленко [12] та ін. Проте основна маса наукових публікацій присвячена забезпеченню фінансової стійкості підприємства в процесі реалізації стратегії розвитку [6; 7], або підвищенню фінансових можливостей розвитку через оптимізацію форм залучення позичкового капіталу, що збільшує інноваційний потенціал підприємства [12], чи містить рекомендації із оптимізації структури капіталу [10] тощо. Досліджуються також і проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств окремих галузей, як, наприклад, у В. Горощенко [5]. Водночас, питання обґрунтованості стратегічних планів розвитку підприємств є набагато ширшим і потребує формування фінансової стратегії, про що, наприклад, йдеться у В. Акулова [3] чи І. Бланка [4], які усебічно висвітлюють цей процес. Про важливість питань фінансового забезпечення стратегічного планування діяльності підприємства свідчить і ціла низка дисертаційних робіт, присвячених формуванню фінансової стратегії [8; 9; 11]. Разом з тим, питання формування фінансової стратегії для забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств у науковій літературі не отримали достатнього відображення, що й актуалізувало цілі і завдання даного дослідження.

Цілі статті – визначити роль і завдання фінансової стратегії підприємства в управлінні його інноваційним розвитком і окреслити основні принципи її формування.

Аналіз наукових джерел з питань управління інноваційними процесами на підприємствах [14; 15, с.10] та їх узагальнення дає підстави визначити, що інноваційний тип розвитку характеризується систематичними нововведеннями, спрямованими на суттєве поліпшення усіх аспектів діяльності господарської системи, завдяки чому вона стає більш життєздатною у конкурентному середовищі, спромож-

© В.М. Йохна, 2011

ною створювати нові продукти і нові ринки, що забезпечує їй кращу економічну динаміку, кількісне зростання і збільшення ринкової вартості. Л. Федулова, опираючись на теорію життєвого циклу організацій, підкреслює циклічність цих нововведень, зумовлених наявністю протиріч між внутрішнім і зовнішнім середовищем організації. Вона справедливо зазначає, що запізнілі організаційні зміни зумовлені недостатністю компетенцій управлінського персоналу. Окреслюючи пріоритетні функціональні сфери управління, які потребують нових знань для реалізації завдань інноваційного розвитку, вона відносить до них сфери управління виробництвом, маркетингом і персоналом [14].

Дійсно, інноваційний сценарій розвитку підприємства зазвичай пов'язаний із реалізацією масштабних інноваційно-інвестиційних проектів, через що містить великі ризики. Доволі часто вони є результатом недостатньо обґрунтованих рішень, які стосуються переважно названих функціональних сфер управління. Так, невдалий (некваліфікований) прогноз ринкової кон'юнктури зумовлює втрату вкладених коштів через відсутність достатнього попиту на пропонований за інноваційним проектом товар; неочікувані зміни цін на ресурси, які необхідні для виготовлення продукції, спричиняють зниження прибутковості діяльності (чи навіть збитки); недостатньо продумані технологічні рішення та низька кваліфікація ключового персоналу можуть загальмувати процес виведення нового товару на ринок. До того ж, непередбачувані зміни політичної ситуації можуть взагалі унеможливити бізнес у його проектному варіанті через, наприклад, подорожчання ліцензії, збільшення податкового тиску внаслідок відміни певних пільг чи навіть через перерозподіл власності.

Проте ризики інноваційного розвитку не обмежуються лише зазначеними функціональними сферами. Видається правдивим стверджувати, що це стосується і сфери управління фінансами, оскільки значні ризики можуть виникнути внаслідок недостатньої обґрунтованості рішень, пов'язаних із фінансовою складовою стратегічного планування. Очевидно, що фінансовий менеджмент не може зводитись лише до управління оборотними активами, зміною їх величини у зв'язку із планованими змінами обсягів господарських операцій. Нині все більше підприємств усвідомлюють необхідність перспективного управління фінансовою діяльністю з урахуванням цілей свого роз-

витку. Таким ефективним інструментом перспективного управління фінансовою діяльністю підприємства, який би підпорядковував ці процеси цілям його інноваційного розвитку, є фінансова стратегія.

Під фінансовою стратегією зазвичай розуміють загальний напрям і засоби використання ресурсів для досягнення поставленої мети [16, с.26]. Проте це визначення є надто узагальненим, оскільки загальний напрям використання фінансових ресурсів не може бути встановлено доволі чітко. І для реалізації завдань інноваційного розвитку фінансова стратегія, очевидно, має охоплювати комплекс заходів, які, з одного боку, мінімізуватимуть витрати фінансових ресурсів на реалізацію проектів розвитку, а з іншого – мінімізуватимуть ризики залучення капіталу для реалізації вказаних завдань. Останнє особливо важливе для підтримання економічної безпеки підприємства і проявляється у підтриманні його фінансової стійкості. Тому видається доцільнішим говорити про фінансову стратегію підприємства як одну з його функціональних стратегій, що охоплює комплекс дій у сфері управління фінансами, реалізація яких забезпечує досягнення стратегічних цілей підприємства найефективнішим способом.

Фінансова стійкість є необхідною умовою тривалого функціонування підприємства в ринковому середовищі, а тим більше вона важлива під час якісного оновлення його бізнес-процесів і навіть бізнес-системи, що відбувається в ході інноваційного розвитку підприємства. Порушення фінансової стійкості може уповільнити реалізацію інноваційних проектів та навіть спричинити банкрутство підприємства. І хоча про запобігання банкрутству у фінансовому менеджменті найчастіше йдеться лише стосовно підприємств, що перебувають у кризовому стані, видається правильним також говорити про це і в контексті формування фінансової стратегії.

Фінансова стійкість визначається науковцями як здатність підприємства функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів та пасивів в мінливому внутрішньому та зовнішньому середовищі, що гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість в межах допустимого рівня ризику [18, с.619]. До групи показників фінансової стійкості зазвичай включають коефіцієнти, які характеризують структуру джерел коштів та фінансову незалежність підприємства від зовнішніх кредиторів. Такий підхід є досить

поширеним в зарубіжних країнах і використовується в більшості закордонних методик. Проте з позицій інноваційного розвитку підприємства важливо бачити найбільш економічно вигідні напрями вкладання залучених коштів, а також оптимізувати структуру вкладень у довгостроковій перспективі.

При цьому слід зважати на те, що формування стратегії інноваційного розвитку доволі часто спрямовується на те, щоб перевести підприємство на інший етап його життєвого циклу. Проте не завжди стратегія інноваційного розвитку охоплює усі етапи (починаючи від зародження і завершуючи стабілізацією та скороченням). Видається взагалі неправомірним говорити про останній етап як складову інноваційного розвитку, хоча у деяких наукових публікаціях по це йдеться [14]. Завдання менеджменту в контексті управління інноваційним розвитком – не допустити етапу кількісного занепаду бізнесу. І це має знайти відображення у адекватній етапам інноваційного розвитку фінансовій стратегії.

Кожному із таких етапів властивий певний рівень інвестиційної активності, певні джерела поповнення фінансових ресурсів і напрями їх розподілу. Так, на етапі становлення бізнесу (поява підприємницької ідеї) важливо фінансово забезпечити входження на ринок (при цьому мінімізуючи відповідні витрати), на етапі розвитку і зростання бізнесу – важливо фінансувати НДДКР для продуктової диференціації (що надзвичайно важливо для вітчизняних машинобудівних підприємств, які сьогодні виготовляють продукцію переважно на замовлення або малими партіями і для кількісного зростання необхідно максимально індивідуалізувати базову модель під вимоги конкретних замовників). На етапі обмеженого (уповільненого) зростання, коли життєвий цикл інноваційного продукту вже вичерпується, важливо зменшити операційні витрати, що потребує фінансування технологічних змін.

Крім того, цілі інноваційного розвитку підприємства в багатьох випадках стосуються входження на нові ринкові сегменти, випуск нових видів продукції, перехід на нові технології, що може кардинально змінити зміст операційної діяльності. Відповідно, потрібні будуть і зміни у процедурах фінансових розрахунків. Тому фінансова стратегія має враховувати специфіку і комерційну привабливість нових бізнес-ліній, функціонування яких впливатиме на майбутній стан підприємства, і своєчасно адаптувати під них свою фінансову діяль-

ність. При цьому для збереження фінансової стійкості підприємства на усіх етапах його життєвого циклу мають бути дотримані стандарти відповідних показників, які забезпечуватимуть підприємство від ризику банкрутства.

Як справедливо зазначає С. Рясних, основою успішного управління є логічно пов'язаний набір стратегій підприємства, інвестиційних цілей, цілей основної діяльності та фінансової політики, де всі ці елементи посилюють свою дію і не суперечать один одному [16, с.27]. Це безпосередньо стосується і стратегії інноваційного розвитку, яка може бути як наступального типу, так і еволюційного. Та в обох випадках інноваційний процес повинен логічно і поступово вписуватися у поточну виробничу діяльність підприємства, не порушуючи суттєво обсяги і структуру його грошових потоків і забезпечуючи його фінансову стійкість. Очевидно, що це можливо лише за обґрунтованої фінансової стратегії.

Виходячи із необхідності підвищення конкурентоспроможності вітчизняних машинобудівних підприємств, її формування повинно відбуватися таким чином, щоб забезпечити підприємству достатньо коштів для реалізації завдань інноваційного розвитку. Однак більшість вітчизняних підприємств вдаються нині до захисної стратегії, реалізація якої хоча й передбачає інновації, але вони в основному є поліпшувальними. Основна причина цього – нестача фінансових коштів внаслідок збиткової діяльності, про що свідчать дані табл.1. (побудовано на основі [18-19]).

Як видно із наведених даних, лише близько двох третин підприємств машинобудування є прибутковими. А по деяких видах продукції (виробництво машин та устаткування, а також транспортних засобів) кількість збиткових підприємств у найскладнішому за кризовий період, 2009 році, сягала майже половини (51-53%). Отже, складне фінансове становище значної кількості підприємств машинобудування потребує усебічного обґрунтування фінансової стратегії для того, щоб забезпечити їх інноваційний розвиток.

Формування фінансової стратегії ґрунтується на результатах економічного аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства і його фінансового стану. Такий аналіз дозволяє оцінити ресурсні (передусім фінансові) можливості підприємства і встановити межі зовнішніх запозичень, які можуть бути залучені для реалізації завдань інноваційного розвитку.

Таблиця 1

Порівняльні фінансові результати діяльності підприємств машинобудування

Роки	Загальний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (млн. грн)	Підприємства, що одержали прибуток		Підприємства, що одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат (млн. грн.)	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат (млн. грн.)
2006	1916,9	66,7	3895,1	33,3	1978,2
2007	5127,5	69,2	7137,4	30,8	2009,9
2008	704,6	63,9	7412,0	36,1	6707,4
2009	2547,3	56,9	7893,1	43,1	5345,8
2010	5531,0	63,6	8596,6	36,4	3065,6

Водночас, динамічний аналіз показників ефективності (прибутковості чи рентабельності) в розрізі бізнес- чи продуктових ліній дає змогу прийняти обґрунтоване рішення стосовно їх майбутнього в складі бізнес-портфеля підприємства (продовження виробництва чи завершення життєвого циклу). І далі, з використанням інструментів стратегічного маркетингу, визначаються нові завдання у сфері створення споживчої цінності, які матеріалізуються у інноваційні стратегії, підкріплюються новими компетенціями персоналу і проходять промислове освоєння у виробничій системі (для чого розробляється виробнича стратегія). Кожен із цих видів діяльності потребує витрат фінансових ресурсів, тому має враховуватися при формуванні фінансової стратегії.

Виходячи із цього, можна стверджувати, що при формуванні фінансової стратегії для реалізації завдань інноваційного розвитку машинобудівного підприємства необхідно дотримуватись наступних принципів:

- основою розробки фінансової стратегії є базова стратегія діяльності, цілі якої мають забезпечувати якісні перетворення виробничої системи підприємства для підвищення його конкурентоспроможності;
- встановлення пріоритетності фінансування напрямів та проектів розвитку;
- забезпечення гнучкості фінансової стратегії і альтернативності стратегічного фінансового вибору;
- відповідність фінансової стратегії організаційній структурі підприємства і стилю керівництва;
- мінімізація фінансових ризиків в ході реалізації інноваційних проектів;
- професіоналізм фінансових менеджерів.

Ефективність фінансової стратегії значною мірою залежить від якості ділових зв'язків

та фінансових взаємовідносин менеджменту підприємства з бізнес-партнерами, бюджетом, банками та іншими фінансовими інститутами. Проте в будь-якому разі фінансовій службі підприємства необхідно конкретизувати фінансову стратегію через її складові – субстратегії: накопичення і споживання, заборгованості, фінансування інших функціональних стратегій, цільових комплексних програм і проектів тощо. При формуванні цих субстратегій слід враховувати переваги та недоліки використання власного та позикового капіталу, внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування, урізноманітнювати та оптимізувати форми роботи із клієнтами в контексті утримання на прийнятному рівні дебіторської заборгованості тощо. З огляду на це доцільним є проведення багатоваріантних розрахунків для прогнозування оптимальної для майбутнього стану підприємства структури капіталу та його ринкової вартості.

Необхідно також зважати на те, що інноваційний розвиток підприємства може відбуватися через об'єднання з бізнес-партнерами і тоді змінюватиметься напрям розподілу грошових потоків. Причому залежно від внеску партнера та його економічної позиції в такому партнерстві, можуть бути радикально змінені підходи до прийняття фінансових рішень, що змінить, відповідно, і зміст та основні акценти фінансових субстратегій.

Інноваційний розвиток вітчизняних машинобудівних підприємств значною мірою визначається не лише їх інтелектуальним капіталом, а й фінансовими можливостями. Значна кількість збиткових підприємств обмежує їх здатність здійснювати технологічне оновлення виробничої бази, не дає змоги реалізувати наступальні інноваційні стратегії з реалізації продуктових інновацій, оскільки це здебільшого пов'язано із значним ризиком. Проте захис-

ні інноваційні стратегії, що ґрунтуються на поліпшувальних інноваціях, не спроможні суттєво поліпшити конкурентоспроможність продукції машинобудівних підприємств. Тому керівництво цих підприємств має використовувати всі можливості для фінансового забезпечення реалізації найбільш ефективних сценаріїв інноваційного розвитку. Вирішальну роль у вирішенні цього завдання відіграє розробка фінансової стратегії. Вона повинна ґрунтуватися на сучасному інструментарії фінансового менеджменту і бути спроможною мінімізувати інноваційні ризики і витрати фінансових ресурсів. Ці питання і мають стати предметом наступних досліджень.

Література

1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2009 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1209_u.htm (7.03.2011).
2. Наукова та науково-технічна діяльність (1990-2009рр). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (7.03.2011).
3. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1210_u.htm(7.03.2011).
4. Акулов В.Б. Финансовый менеджмент./ В.Б. Акулов. – 4-мзд., стер. (Экономика и управление). – М.: Флинта МПСИ, 2010.– 264с.
5. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия. / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2006. – 712 с.
6. Горощенко В.В. Інноваційний розвиток підприємств вугільної галузі на основі механізму його фінансового забезпечення. – Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / В.В. Горощенко. – Донецьк, 2009. – 20 с.
7. Гринкевич С.С. Экономические основы стратегического управления финансово устойчивого предприятия в условиях рыночных перетворень // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 185. – С. 110-114.
8. Донченко Т.В. Теоретичні основи формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства / Т.В. Донченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 1, т.1. – С.23-27.
9. Костырко Л. А. Формирование механизма финансовой стратегии устойчивого развития предприятия: дис... д-ра экон. Наук / Л. А. Костырко: Восточноукраинский национальный ун-т им. Владимира Даля. – Луганск, 2004. – 516 с.
10. Литовченко В. В. Теория и методология формирования и реализации финансовой стратегии предприятия: диссертация ... д-ра экон. наук / В. В. Литовченко. – Ивано, 2005. – 250 с.
11. Матвійчук Л.О. Особливості прийняття управлінських рішень у процесі оптимізації структури капіталу машинобудівних підприємств / Л.О. Матвійчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 41-45.
12. Остапенко Д. В. Финансовая стратегия предприятий: Теория и практика: диссертация ... канд. экон. наук / Д. В. Остапенко. – Санкт-Петербург, 2004. – 195 с.
13. Чаленко Н.В. Фінансові аспекти інноваційного потенціалу підприємства / Н.В. Чаленко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 4, т.2. – С.126-129.
14. Федулова Л.І. Теоретичні положення щодо обґрунтування моделі інноваційного розвитку підприємства / Л.І. Федулова //Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 4, т.2. – С.25-29.
15. Стадник В.В. Системне забезпечення мотивації інноваційного розвитку підприємницьких структур. – Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня д-ра экон. наук / В.В. Стадник. – Донецьк, 2009. – 32 с.
16. Рясних Є. Г. Основи фінансового менеджменту. / Є.Г. Рясних. – К.: Академвидав, 2010. – 336 с. (Серія «Альма-матер»).
17. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. – Минск: Новое знание, 2002. – 704 с.
18. Фінансові результати діяльності підприємств за видами промислової діяльності. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2009/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_1209_u.htm (7.03.2011).
19. Фінансові результати діяльності підприємств України за січень-грудень 2010 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2011/02_11/32w.zip (7.03.2011).

Статья поступила в редакцию 01.04.2011